

TERCÜME MAKALE/ TRANSLATION:

İNANÇ KONTROLÜ VE YÖNELİMSELLİK

Steup, Matthias. "Belief Control And Intentionality" *Synthese*. 188 (2012): 145–163.
Doi: 10.1007/s11229-011-9919-3

Tercüme
Tahsin Ölmez
Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara
PhD, Department of Religion Affairs, Ankara
tahsinolmez@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-0955-7265

Öz

Bu yazıda, inancın iradî oluşunu [*doxastik voluntarism*] reddetmenin, karşı çıkanların yaptığı kadar kolay olmadığını savunacağım. William Alston'un, inancın iradî olamayacağı savunmasını eleştirel olarak ele alıp, ardından inancın niyet edilebilir [bir konu] olup olmadığı sorusu üzerinde duracağım.

Anahtar Kelimeler: İnanç, Bağdaşıcılık, İnanmaya Karar Verme, İnançsal Tutumlar, İnançta İradîlik, Niyetlilik, Özgürlükçülük, İstenç, İradî Kontrol.

Atf / Cite as: Steup, Matthias. "İnanç Kontrolü ve Yönelimsellik". Trc. Tahsin Ölmez. *Kader* 17/2 (Aralık 2019): 586-607.

İnancın¹ iradîliği (kısaca iradîlik), anladığım kadarıyla, tıpkı yaptıklarımız [eylemler] üzerinde olduğu gibi inandıklarımız üzerinde de aynı türden bir iradî kontrole sahip olduğumuzu savunan tezdir.² Felsefecilerin çoğu iradeciliği

¹ Burada 'inanç' (İng. *Belief*) kelimesi sadece dini inançları kapsayacak şekilde kullanılmamaktadır. Daha geniş anlamda inanç, günlük hayatımızda doğru ve var olduğunu kabul ettiğimiz her türlü olgu, olay ve varlık şeklinde ifade edilebilir. (Ç.N)

² İnançsal iradeciliğin daha zayıf bir türü de vardır ki ona göre algısal, hafızaya ve içgörüyeye dayalı [*introspective*] inançlarımız iradi değildir, ama en azından iradi kontrolümüz altında olan bazı inançlar vardır. Eğer bu iradecilik türü doğru ise, inanç alanında ve eylem alanındaki iradi kontrolün boyutunda önemli bir farklılık olmalıdır.

reddetmeyi [yani inançta] iradenin [rolü] olmadığını [*involuntarism*] savunurlar. Bu yazıda, iradeciliği reddetmenin, iradecilik karşıtlarının yaptığı kadar kolay olmadığını savunacağım. William Alston'un "Epistemik Gerekçelendirmenin Deontolojik Kavranışı"³ adlı makalesinde ortaya koyduğu klasik ve epeyce etkili olan iradecilik karşıtı savunmasını eleştirel olarak ele alacağım ve ardından inancın niyetli [bir eylem] olup olmadığı sorusu üzerinde duracağım.

Alston iradeciliğe karşı, açık bir şekilde formüle edilmiş öncül ve sonuçtan oluşan bir tek argümandan ziyade, sistematik ve uzun soluklu eleştiriler silsilesi öne sürmüştür. Bunlardan öne çıkanlar şöyledir:

(i) [Alston] İradecilik karşıtlığı lehinde delil olarak kullanılabilir örneklerle başvurarak iki tanesini öne sürer: ABD'nin hâlâ bir İngiliz kolonisi olduğuna inanamazsın ve yağmurun yağdığını algılarken, yağmurun yağdığına inanmaktan kaçınamazsın.⁴

(ii) Alston'un belirttiği gibi, bir öznenin iradesi, nedensellik bakımından "önermesel tutumun başlamasından" ayrıdır.⁵

(iii) Niyet ederek, inançları elde etmek imkânsızdır.⁶

Alston'un sıraladığı eleştirilerin götürdüğü sonuca göre, inanmak bir fiilden ziyade, yemeği hazmetmek gibi bir şeydir. Eylemlerimizin aksine, inançlarımız kontrolümüz altında olan şeylerden değildir.

1. Kontrolün İki Türü: İstemsel ve İcraî

Alston'un iradecilik eleştirisinin iki temel açığı vardır. Birincisi, Alston şunu göz ardı etmektedir: yapamayacağımız bir şeyle karşılaştığımız zaman, buradaki gücü yetmeme halini; ya ne yapacağımıza karar verememe veya yapmaya karar verdiğimiz şeyi gerçekleştirememiş şeklinde tecrübe ediyoruz. Bir kimsenin bir konu hakkında kontrole sahip olması iki şekilde ortaya çıkar:

(i) Kişinin iradesi (veya istemi) üzerinde kontrol sahibi olamaması yoluyla ve

(ii) İstemini gerçekleştirme noktasında kontrolden yoksun olduğu için.

Bu yazıda ortaya koyduğum argümanlar, eğer başarılı iseler, iradeciliğin güçlü biçimini destekler. Buna göre, inançsal iradenin alanı algısal, hafızaya ve içgörüyeye dayalı inançları kapsar. İradiliğin bu güçlü şekline göre, inanç ve eylemde iradi kontrolün olmaması bir istisnadır.

³ William P. Alston, *Epistemic justification: Essays in the Theory of Knowledge* (Ithaca: Cornell University Press, 1989), 5.

⁴ Alston, *Epistemic justification*, 122, 129.

⁵ Alston, *Epistemic justification*, 136 vd.

⁶ Alston, *Epistemic justification*.

Kontrol etme konusundaki hata bu iki durumdan birisiyle ortaya çıktığı için, geçerli bir iradî kontrol tanımı şu iki şartı içermelidir:

İradî Kontrol

Eğer (i) İstemsel kontrole sahipsem: Φ yapmaya ve Φ yapmaktan kaçınabilmeye karar verebiliyorum;⁷ (ii) İcraî kontrolüm varsa: Φ yapmaya karar verdiğimde Φ yapabiliyor ve Φ yapmamaya karar verdiğimde Φ yapmaktan kaçınabiliyor isem, [bu durumda] Φ üzerinde iradî kontrolüm vardır.

İkincisi, iradî kontrolün tabiatına yönelik tartışmalarda, yani özgür irade konusunda biz ister özgürlükçü isterse bağdaşımçı bir tutum takınalım, Alston iradîliğe karşı zorlayıcı bir durum olduğu kanaatindedir. İradî ve icraî kontrol arasındaki farkı dikkate almayan Alston, özellikle icraî kontrol üzerinde durarak özgür iradenin metafiziği konusuna girme ihtiyacı hissetmemiştir.⁸ Bu anlaşılabilir bir durumdur, çünkü özgürlükçüler ve bağdaşımçılar icraî kontrol şartlarının zorunluluğu konusunda hem fikirdirler. Eğer kilitli bir odadaysanız, oradan çıkma kararınızı gerçekleştiremezsiniz ve doğal olarak bu nedenle de istediğiniz şey üzerinde iradî kontrolünüz yoktur. Bu nedenle eğer iradesizlik iddiası, sadece inançsal tutumlarımızda icraî kontrolümüz olmadığı öncülüne dayansaydı, Alston özgür irade metafiziğini konuyla ilgisiz görmekte haklı olurdu. Ama iddia edeceğim üzere, eğer iradesizlik iddiası inançsal tutumlarımız üzerinde iradî kontrolümüz olmadığından kaynaklanıyorsa, bu durumda özgürlükçüler ve bağdaşımçılar arasındaki tartışmaya değinilmelidir. Çünkü bu tartışma tam olarak iradî kontrolün tabiatı üzerinedir.

Bağdaşımçılara göre, iradî kontrol, tamamen aynı şartlar altında başka türlü karar verebilmeyi ve dolayısıyla da öznenin önünde iki alternatifli açık geleceğin olmasını gerektirir. Bağdaşımçılar, başka türlü de karar verebilir olmayı, iradî kontrolün zorunlu bir şartı olarak görmezler. Onlara göre önemli olan kararın nedensel geçmişidir. Eğer iradenin nedensel geçmişi iyi ise – rasyonel ve sağlıklı bir zihne işaret eder – o zaman irade kişinin kontrolü altındadır. Eğer, öte yandan, bir iradenin nedensel geçmişi kötü ise – kötü irrasyonellik veya zihni hastalığa işaret eder – o zaman irade kişinin kontrolü altında değildir. Her iki durumda da,

⁷ Bu şart, Harry Frankfurt'un PAP'ına eşit olacak şekilde yorumlanmaz. Bkz. Harry Frankfurt, "Alternate Possibilities and Moral Responsibility", *The Journal of Philosophy* 66 (1969), 829–839. Aşağıda tartışacağımız üzere, özgürlükçüler ve bağdaşımçılar iradi kontrol şartını farklı yorumlamaktadırlar. Özgürlükçülere göre, eğer tamamen aynı şartlar altında ben, hem ϕ eylemini yapmaya ve hem de yapmamaya karar verebiliyor isem bu şart yerine gelmiş olur. Bağdaşımçılara göre ise, belli bir tür gerekçe ve arzular söz konusu olduğunda ϕ yapmaya karar veriyor ve başka bir tür gerekçe ve arzular söz konusu olduğunda ϕ yapmamaya karar veriyor isem şart yerine gelmiş demektir.

⁸ Bkz. Alston, *Epistemic Justification*, 121.

özne aynı durumda farklı karar veremez ve öznenin önünde iki farklı açık gelecek yoktur.⁹

Şimdi de icraî kontrol ile iradî kontrolü birbirinden ayırmama hatasına dair örneklere göz atalım.

Felçli Peter: Geçirdiği bir kriz neticesinde Peter'in sol kolu aniden felç olur. Kahvesini almak için kolunu uzatmak ister, fakat kolu hareket etmez.

Tom'un göz seğirmesi: Tom'un gözlerinde seğirme vardır. Onu [gözlerini sürekli kırpmayı] durdurmaya çalışsa da başarılı olamamaktadır.

Peter kahvesini alma kararını ve Tom da göz kırpmayı durdurma kararını gerçekleştirememektedir. Özgürlükçüler ve bağdaşımçılar, Peter ve Tom'un kararlarını gerçekleştirememeleri nedeniyle, kontrolden yoksun olduğunu kabul etmektedirler. Bu örnekleri şu örneklerle kıyaslayalım:

Agorofobik Al: Arkadaşları parkta yürüyüş yapmaktadır, fakat Al evde kalmaya karar vermektedir. Çünkü o, açık alana çıkma konusunda irrasyonel ve aşırı korku anlamına gelen agorofobi yaşamaktadır.

Misofobik Mel: Elleri gayet temiz olmasına rağmen Mel, sabahtan bu yana 67. kez ellerini yıkamaya karar vermiştir. O, mikrop ve kirden irrasyonel ve aşırı korku anlamına gelen misofobi nedeniyle böyle davranmaktadır.

Sahip oldukları zihinsel hastalıklar nedeniyle, Al mecburi olarak evde kalmaya karar vermekte, Mel ise zorunlu olarak ellerini yıkamaya karar vermektedir. Onların yaşadığı kontrol icraî değil iradîdir. Özgürlükçü ve bağdaşımçılar, ne Al'in ne de Mel'in kararlarını kontrol edemediklerini kolayca kabul etmektedir. Ancak her iki gurubun bu durumun nedenini izahı farklıdır. Özgürlükçülere göre, başka türlü karar verebilmekten mahrum eden zihni hastalıkları nedeniyle Al ve Mel'in iradeleri kontrolleri dışındadır. Bağdaşımçılar, Al ve Mel'in kararları üzerinde kontrolleri olmamasının nedeninin, onların başka türlü karar veremeyişleri olduğunu reddederler. Bağdaşımçılar; Al ve Mel'in zihni hastalığa bağlı kararlarının kötü bir geçmişe: kontrolü mümkün kılan bir geçmişten ziyade, kontrolden engelleyen bir tür geçmişe sahip olmasıyla açıklarlar.

Bahsettiğimiz bu iradesizlik örneklerini iradîlik örnekleriyle kıyaslayalım. Şu an bu yazıyı okumayı seçebilirsiniz. Sanırım bu seçiminizi gerçekleştirmenizde bir

⁹ Özgür irade konusuna faydalı bir giriş için Richard Taylor, *Metaphysics*. Robert Kane, *A Contemporary Introduction to Free Will*. Michael McKenna, "Compatibilism". Timothy O'Connor, "Free Will". Van Inwagen, *Introduction to Metaphysics*. İrademizin özgür olup olamayacağı sorusunda ilaveten, özgür eylemler yapabilir olup olamayacağımız sorusu mevcuttur. İkisi arasındaki ilişki ise, özgür iradenin özgür fiil için zorunlu (yeterli değil) bir şart olmasıdır. Çağdaş bağdaşımçılar, özgür fiilin özgürlükçü anlamda "özgür" olan bir istenç gerektirdiğini kabul etmeksizin bu hususunu kabul ederler.

problem yoktur. Ne uyanık kalamayacak kadar çok yorgunsunuz, ne de üçüncü bir kişi sizi bu yazıyı okumaktan engellemeye çalışmaktadır. Sizin okumaya devam etme seçiminiz kontrolünüz altındadır; çünkü özgürlükçülere göre siz şu an okumayı bırakma seçeneğindeki şartlarla aynı şartlar altındasınız veya bağdaşımcılara göre, okumaya devam etme seçiminiz iyi bir nedensel geçmişe dayanmaktadır.

2. Alston'un Verisi: İradesizlik Durumu

Alston, doğrudan ve dolaylı kontrolü birbirinden ayırır.¹⁰ Dolaylı kontrolü de; uzun mesafeli/ vadeli (*long range*) ve dolaylı etki kontrolü olarak ikiye ayırır. Alston'a göre, inançsal tutumlarımız üzerindeki yegâne kontrol türü, dolaylı etki kontrolüdür. Alston'un dolaylı kontrol tartışmasını bir kenara bırakarak, temel ve temel olmayan doğrudan kontrol şeklinde iki alt-guruba ayırdığı doğrudan kontrol konusuna dönmek istiyorum. Temel kontrol, uzuvlarınız üzerinde sahip olduğunuz kontrol şeklidir. Bu tür bir kontrolü uygulamak için sadece iradenin eylemi gerekir. Mesela iradî olarak kolunuzu kaldırabilir veya gözlerinizi kapatabilirsiniz. Bu kontrol anlayışını inanca uyguladığımız zaman şu sonuca ulaşırız:

Temel inançsal kontrol

Bir kimse; tıpkı isteyerek kolunu kaldırabildiği gibi, isteyerek inanç edinebilir veya bir inancı reddedebilir.

Basit, kesintisiz bir niyetle bir şeyi yaptığınız zaman, tecrübe ettiğiniz kontrol türü, temel olmayan ama doğrudan olan bir kontroldür. Mesela, elektrik düğmesini açıp kapayarak lambayı açabilir veya kapatabilirsiniz. Aynı durumu inanç konusuna kıyaslarsak:

Aracısız inançsal kontrol

Bir kimse, elektrik düğmesini açıp kapatarak, lambayı açıp kapatma eylemine benzer şekilde, kesintisiz bir iradî eylem vasıtasıyla, bir şeye inanabilir veya inanmayabilir.

Alston'a göre, inançlarımız üzerinde ne temel ne de aracısız kontrole sahip değiliz. Alston'un temel kontrol konusundaki argümanı şöyledir:

Benim argümanım, eğer böyle adlandırılabilirse, böyle bir gücünüz olup olmadığını kendinize sormanızdan ibarettir. Şu an, sadece karar vererek, ABD'nin hala İngiltere'nin bir kolonisi olduğuna inanmaya başlayabilir misiniz?¹¹

¹⁰ Farklı kontrol türlerinin tasnifi için bkz. Alston, *Epistemic Justification*, 119, 137.

¹¹ Alston, *Epistemic Justification*, 122.

Aracsız inanç kontrolüne karşı, Alston şunu iddia eder:

Bütün normal algısal, içgörüselsel ve hafızaya dayalı önermeler dikkate alındığında, bir kimsenin bir önermeyi kabul etmesi, reddetmesi veya askıya alması üzerinde kontrolü olduğunu düşünmek saçmadır. Pencereden dışarı baktığım ve yağmurun yağdığını, suyun ağaç yapraklarından ve geçen arabalardan damladığını gördüğüm zaman, bu önermeleri kabul edip etmeme konusunda aracsız veya temel bir kontrole sahip olmam. Yağmurun ağır ağır yağdığı inancını oluştururum. Hiçbir şekilde bu inancı engelleyemem.¹²

Genel ifadeyle, Alston, inançtaki iradî oluşun şu veriye dayandığına işaret eder: sahip olduğun delillerin açıkça yanlış olduğunu gösterdiği bir şeye inanamayacağın (mesela, kanatların olduğuna inanamazsın) ve eldeki delillerin açıkça doğruluğunu gösterdiği bir şeye inanmamazlık edemeyeceğin (mesela ellerin olduğunu inkâr edemezsin) kesin gibi gözükmektedir. Kısaca: delillerin gösterdiğinden başka türlü inanamazsın. Bunu veri [*datum*] olarak adlandıralım. Alston'a göre bu veri, inançsal alanda temel veya temel olmayan kontrolün olmadığını ortaya koyar. Söz konusu verinin, iradesizlik fikrini destekleyici güçlü, öncül bir neden sunduğu inkâr edilemez. Veri, önermesel tutumlarınızın pek çoğunda kontrolünüz olmadığını, delilleriniz dikkate alındığında inandığınız şeylerin çoğunun açıkça doğru olduğunu (mesela elleriniz olduğu), delilleriniz dikkate alındığında, inanmadığınızı şeylerin çoğunun açıkça yanlış olduğunu (mesela, kanatlarınız olduğu) öne sürer.

3. Verinin İki Türü İzahı

Bir şey üzerinde kontrol sahibi olma konusundaki hata iki şekilde- iradî ve icraî kontrol hatası- meydana geldiği için, hangisinin veriyi daha doğru izah edeceği sorusu ortaya çıkmaktadır. İcraî izaha göre, (delillerin göz önünde bulundurulduğunda) alternatif inançsal kararlar oluşturabilsen de başka türlü inanma kararları nedensel olarak etkisiz olduğu için, başka türlü inanamazsın. Söz konusu bu kararlar alternatif inanç oluşturma ile neticelenmezler. İradî izaha göre, (deliller göz önüne alındığında) başka türlü inanamazsın, çünkü kendisiyle başlangıç yapabileceğin alternatif inançsal seçimler üretemezsin. Alston'un bilinen iradesizlik savunması icraî izahı kullansa da aslında o her iki izahı da kullanmaktadır. Alston'un bilinen veri açıklamasını ortaya koyan pasaj şöyledir:

Sadece karar vererek, [başka] önermesel tutumları [sahip olduğunuz] bir önermeyle değiştirebilir misiniz? Böyle bir gücüm olmadığından eminim. İstekler, kararlar veya seçimlerin; tıpkı mide enzimleri veya metabolizma hücrelerinin

¹² Alston, *Epistemic Justification*, 129.

salgılarıyla bağlantısı olmadığı gibi, önermesel tutumların oluşumuyla da bağlantısı yoktur.¹³

Alston'un işaret ettiği husus şu şekilde yeniden ifade edilebilir: Şöyle bir şey irade edebilirsin: Bu sefer sindirim sitemimin gastrit hormonu salgılamasını istemiyorum. Bu irade etkisizdir. İstesen de istemesen de gastrit hormonu salgılanır. Aynı şekilde şöyle bir şey irade edebilirsin: Ellerim olduğuna inanmaya son vermek istiyorum. Bu irade de nedensel olarak etkisizdir: istesen de istemesen de ellerin olduğuna inanmaya devam edeceksin. Aynı şekilde Alston'un ilk izahına göre, inançsal iradî kararlar nedensel olarak inanç oluşumuyla bağlantılı değildirler.

Veri hakkındaki bu ilk resmi açıklamaya ilave olarak Alston, irade edicinin veri ile karşılaştığında onun ne olduğu hakkındaki sorusunu konu alan ikinci bir açıklama sunar. Verinin sunduğu şey apaçık doğru olduğu için ona inanmamazlık edemeyiz, [aynı şekilde] verinin açıkça yanlış olduğunu gösterdiği şeye de inanamayız. İradeciler apaçık olarak ne doğru ne de yanlış olduğunu bilmediğimiz hususlarda iradî kontrol olduğunda ısrar edebilirler. Alston'un buna yanıtı, bu tür önermeler üzerinde de kontrolümüzün olamayacağı şeklindedir. Alston'un argümanı şöyledir: Eşit derecede uyarıcı olan alternatif iki seçenek arasında pratik bir seçim yapmak durumunda olduğumuzu düşünelim (mesela vanilyalı ve çikolatalı dondurma). Bir tanesini basitçe seçebilirsin. Ama Alston'a göre:

İnançsal seçim başka bir konudur. Özellikle de sübjektif ihtimal gayet düşük gözükürken, doğruya benzerlik noktasında birbirinin aynısı olan (q) önermesi yerine (p) önermesine sadece seçerek nasıl inanabilirim? Bunu yapmak, önerme [p]nin doğru olduğunu var saymak için hiçbir önemli eğilim yokken bir inancı seçmek olur. Bunun benim gücüm dâhilinde olmadığı benim açımdan gayet açıktır.¹⁴

Alston'un söylemek istediği şey, mesela dünyadaki ördeklerin sayısı konusundaki delil dikkate alındığında, dünyadaki ördek sayısının tek (veya çift) olduğuna inanmamandır. Çünkü ona inanmayı seçemezsin, böyle bir inançsal seçim de yapamazsın, çünkü inanmayı seçebileceğin şey elindeki delillerle (önermenin doğruluğu lehinde ve aleyhindeki nedenlerin) sınırlanmıştır. Alston'un işaret ettiği noktanın, doğru veya yanlış olduğu açıkça belli olan önermelere daha iyi uygulanabilir. Elindeki deliller ışığında p önermesi açıkça doğru ise, nasıl p'ye inanmamayı seçebilirsin? Ve eğer elindeki delillere göre p açıkça yanlışsa, p'ye inanmayı nasıl kolayca seçebilirsin? Öyleyse, iradeciliği savunanların, elimizdeki delillerin, p önermesine inanma ve inanmamayı açıkça desteklemediği durumlarda inançlarımız üzerinde kontrolümüz olduğu iddiasına karşılık olarak; Alston,

¹³ Alston, *Epistemic Justification*, 122. Bu alıntı ve diğerinde, parantez arası ilaveler, pasajı mevcut bağlama uydurmak için eklenmiştir.

¹⁴ Alston, *Epistemic Justification*, 126.

aslında verinin iradî açıklaması anlamına gelen şey üzerine iradîlik reddiyisini konumlandırmıştır.

Öyleyse verinin birbirine rakip iki açıklaması vardır. Birincisi, iradî bir açıklamadır: elimizdeki delillere nispetle başka türlü inanamayız. İkincisi, icraî açıklamadır: iradelerimiz, nedensel olarak inanç oluşumuyla bağlantısızdır. Bu açıklamalardan hangisinin doğru olduğuna daha sonra döneceğim.

Bununla birlikte, ilk olarak önemli bir kaygıya kısaca değinmeliyim. İradî ve icraî açıklamayı birbirinden ayırırken, inanç alanında iradenin var olduğunu farz ediyorum. İradecilik karşıtları bunu reddedebilirler. Ama, inançsal kararların var olmayışı belli değildir. Şurası kesindir; leh ve aleyhteki nedenleri tartarak bir şeyi yapıp yapmama konusunda karar verebildiğimiz gibi, leh ve aleyhteki nedenleri tartarak bir önermeye inanıp inanmama konusunda da karar verebiliriz. Bir şeye inanma veya inanmamaya her karar verişinizde inançsal bir irade meydana gelmektedir. Bu nedenle; eğer iradecilik karşıtları inançsal alanda karar oluşturabilir olduğumuzu inkâr etmek istiyorlarsa, bu iddia bir delil ile savunulmalıdır. Yeri geldikçe bu konuya değineceğim.

4. İradî Açıklamayı Destekleyici Beş Argüman

Bana göre iradî açıklama doğrudur. Kanatların olduğuna inanmazsın çünkü böyle saçma bir önermeye inanmaya karar veremezsin, [aynı şekilde] ellerin olduğunu da inkâr edemezsin, çünkü bu şekilde apaçık bir önermeyi inkâr etmeyi seçemezsin. Aşağıda iradî açıklamayı savunacak beş argüman sunuyorum:

Birincisi; inançsal alanda, icraî kontrol hatası nadiren rastlanan bir olgudur. Kişisel tecrübemizde genel olarak, bir şeye inanma veya inanmamaya karar verdikten sonra bu tercihimizi gerçekleştiremediğimiz durumlar pek yaşanmaz. Ben kişisel olarak böyle bir tecrübe yaşadığımı hiç hatırlamıyorum, muhtemelen siz de hatırlamıyorsunuzdur.

İkincisi, inançsal kararların icrası kolaydır. İcranın gerçekleştiği yer, hiçbir bedensel aktivitenin bulunmadığı kişinin zihnidir. İnançsal kararları uygulamak lambayı kapatmaktan bile daha kolaydır. Lambayı kapatmaya giderken düşüp bacağınızı kırabilirsiniz. İnançsal bir kararı gerçekleştirmenin böyle bir riski yoktur. Bu nedenle, belli bir şey gerçekleştirme kararı, söz konusu şeyin zorluğu nedeniyle gerçekleştirmeden kalabilir. Normal şartlarda, inancı [zihninizdeki] inanç hanesine kaydetme zorluğu nedeniyle, inançsal bir kararın gerçekleştirilemediğini görmek kolay değildir.¹⁵

¹⁵ İlk iki gerekçenin yanlış resmi boyadığı şeklinde itiraz edilebilir. İddia ettiğimin aksine, bir kimsenin inançsal kararlarını icra etmekte hata etmesi sık rastlanan bir fenomendir ve özellikle de kişinin inançsal kararlarını icra etmek genellikle gayet zor olduğu için bu durum siktir. Mesela, psikolojik faktörlerin inançsal bir kararı icra etmeyi zorlaştırdığı durumları tahayyül edebiliriz. Farz edin ki Charles mütedeyyin bir Hristiyan ailede yetiştirilmiş ama kolejde Din Felsefesi kursu

Üçüncüsü, icraî açıklama, kişinin elindeki delilin rolünün belirlenmesinde keyfi davranılması tehlikesiyle karşı karşıyadır. Elindeki deliller aksini göstermesine rağmen bir şekilde kanatların olduğuna inanmaya karar verebildiğini farz edelim. İcraî açıklama elindeki delilin bu tür saçma bir karar almanıza izin vermesine müsaade eder, ama sizin bunu gerçekleştiremeyeceğinizi öngörür. Bu keyfidir. Niçin, inançsal karar oluşturmaya gelince elindeki delilin nedensel olarak pasif, ama inançsal kararları icra etme seviyesinde nedensel olarak aktif olduğunu düşünmeliyiz?

Dördüncüsü, inançsal ve pratik irrasyonelliği birbirine benzer görmek mantıklıdır. Bir sonraki sıkıcı ve ilginizi çekmeyen bir APA konuşmasına¹⁶ katlanmak zorunda olduğunuzu ve ayakkabınızı çıkararak konuşmacıya fırlatma düşüncesinin oluştuğunu farz edin. Şüphesiz ki bunu yapmak irrasyonel bir şey olurdu. Farz edin ki bu, sizin yapabileceğiniz türden bir şey değildi. Neden öyle olsun? Konuşmacıya ayakkabı fırlatmak; senin bunu yapmaya karar veremeyeceğin veya karar versen dahi o kararı gerçekleştirme problemiyle (mesela ayakkabı bağlarını çok sıkı bağladığın için) karşılaşacağın için mi senin için imkânsızdır? Eğer sen gerçekten, (normal şartlarda) sıkıcı bir konuşmacıya ayakkabı fırlatabilecek türden bir insan değilsen, açıklamanın icraî değil de iradî olduğu açıktır: [yani] Sen ilk anda böyle çılgınca bir şeyi yapmaya karar veremezsin. Bu çerçevede, pratik irrasyonelliğin inançsal irrasyonellikten farklı olduğunu niçin düşünmeliyiz?

Beşincisi, icraî açıklamayı kullanmak, özgürlükçülüğün aşırı şekline gizli bir bağlılığı içerir. Sınırlandırılmış ve sınırlandırılmamış özgürlükçülüğü birbirinden ayırabiliriz. İkincisine göre, bir kimse, kişinin gerçek kararının dayandığı nedenlerin gücü ne olursa olsun, her zaman farklı bir karar verebilir. Birincisine göre bir kimse ancak, gerçek kararının nedenleri karşıt nedenler ve isteklerle dengelendiği dar bir çerçeve içerisinde başka türlü karar verebilir. Şimdi Alston'un şöyle dediğini farz edelim: "Kanatların olduğuna inanmaya karar verebilirsin, yine delillerin buna karşıdır, ama bu kararı yerine getiremezsin". Bu pozisyon sınırlandırılmamış özgürlükçülüğe gizli bir bağlılık içerir. Bu durum, p'yi reddetmen için zorlayıcı veya kesin delile sahip olmana rağmen sana p'ye inanmaya karar verebilme yetisi verir. Ama seni şaşırtıcı özgürlükçü gücünün yapmana izin verdiği, irrasyonel kararını gerçekleştirme şansından alıyor. Sınırlanmamış özgürlükçülüğü kabul edilemez gören bir kimse, icraî açıklamayı da kabul edilemez olarak değerlendirmelidir.¹⁷

aldığı için, Tanrı'nın var olmadığına inanmaya karar vermiştir. Ne var ki o, teistik inançlarının başarısızlığını görmüş, aylarca süren teizmi karşıtı argümanları gözden geçirme faaliyeti neticesinde, Tanrı'nın yok olduğu yönünde kesin bir inanca ulaşmıştır. Eylemin icra edilmesi üzerinde kontrol hatasının varlığını kolayca kabul eder ve bu tür olayların oluş sıklığını göz ardı edebilirim. Bununla birlikte, bunlar bana birbirine benzer gibi görünmüyor. Bu konuda bana katılmayan okuyucularım için, ileride üç neden daha vardır.

¹⁶ APA (İng. *American Philosophical Association*), Amerikan Felsefe Topluluğu (Ç.N.)

¹⁷ Sınırlandırılmış özgürlükçülüğün bir savunması için bkz. Peter Van Inwagen, "When is the will free?", *Agents, Causes, and Events: Essays on Indeterminism and Free Will*, ed. T. O'Connor (New York: Oxford University Press, 1995), 219–238.

Aslında Alston'un bizzat kendisi, farkında olmadan istemsel açıklama için ilginç bir destek yöntemi önerir. Alternatif inançsal tutumları kolayca edinemeyeceğimiz yönündeki iddiasını inandırıcı bir şekilde açıklama becerisine ulaşmak için, Alston farklı reçeteler dener. Mesela, kanatlarım olduğu inancını elde etmede nasıl başarılı olabilirim? Alston'un sunduğu çözümlere bakalım: (i) kanatlarım olduğuna dair tasdik ifademi belirtebilirim, (ii) kanatlarım olduğu fikrine sarılabılırım, (iii) melekler korosunun Mozart'ın Coronation Mass'ından Kyrei'yi seslendirdiği bir fon müziği eşliğinde, kanatlarım olduğu önermesini dile getiren bir cümle hayal ederim.¹⁸ Alston, bu yöntemlerden hiçbirisinin işe yaramayacağına işaret etmiştir. Buna katılıyorum. Ama bu hileler niçin aldatamaz? Aldatamaz, çünkü hangi metodu seçersem seçeyim, önerilen çözümlerin hiçbirisi kanatlarım olduğuna inanmam için gerçek bir karar seviyesine yükselemeyeceğinden dolayı, benim kararım gerçekleşmemiş olarak kalacaktır. Kanatlarım olduğuna inanmadığımda, Alston'un önerdiği üç çözüm, doğru açıklamanın icraî kontrol değil iradî kontrol hatası olduğunu gösterir.

Alston'un Verisi'nin, iradî kontrol hatasının neticesi olduğunu görünce, ilk bakışta (*prima facie*) inançsal iradîliği destekleyen güçlü bir durum olduğu şeklindeki şaşırtıcı sonuca ulaşacağız. Yukarıda zikredildiği üzere, özgürlükçülük ve bağdaşımçılık, iradî kontrolün tabiatı (kişinin kendi iradesi üzerindeki kontrolü) konusunda rakip teorilerdir. Şimdi bağdaşımçılığın, genel olarak inanç oluşumunda ve özel olarak Veri konusunda ne gerektirdiği üzerinde duralım.

5. İnançsal İradîlik için Bağdaşımçı Durum

Bağdaşımçıların tasdik ettiği anahtar fikir şudur: bir kimsenin iradesini kontrol etmesinde nedensel belirlenmişlik bir engel teşkil etmez. Önemli olan, kişinin iradesine başka bir şeyin neden olması değil, nedenselliğin nasıl olduğudur. İyi bir nedensel geçmişe sahip olan irade kişinin kontrolü altındadır; kötü bir nedensel geçmişe sahip olan irade ise kişinin kontrolü altında değildir. Bu nedenle, bağdaşımçıları belli bir olaya ve ondaki iradeye baktıklarında, eylemin öznenin kontrolü altında olup olmadığı hakkında yargıda bulunmak istediklerinde; [ilk önce] öznenin iradesine ve peşinden gelen eyleme etki eden nedenlerin ne olduğunu tespit etmeye çalışacaklardır. Bu yaklaşımı Veriye (alternatif inançsal tutumlar edinmeye karar veremediğimiz için başka türlü inanmıyor oluşumuza) uygulayalım: İnançsal tutumlar tarafından Veri şu şekilde ifade edilmiştir:

Ellerin olduğuna inanıyorsun.

Kanatların olduğuna inanmıyorsun.

Karıncaların sayısının tek olduğuna ne inanıyor ne de inanmıyorsun.

¹⁸ Alston, *Epistemic Justification*, 122.

Kişinin deliline dayanan bu tür inançsal tutumlar, *iyi* bir nedensel geçmişe sahiptir. Bağdaşımçıların işaret ettiği şekilde, bir kimsenin başka türlü inanmaya karar veremiyor oluşu, bu tutumlar üzerinde kontrolümüz olmadığını göstermez. Bu sadece, aynı şartlar altında başka türlü karar veremeyeceğimiz şeklindeki özgürlükçü kontrolden yoksun olduğumuzu gösterir. Bağdaşımçılara göre, özgürlükçü kontrolün olmayışı, bu tutumlar üzerinde iradî kontrole sahip olmamızı reddetmek için bir neden değildir. Aksine, bir kimsenin delili ışığında tamamen doğru olan bir şeye inanmaya karar vermiş olmak ve bir kimsenin sahip olduğu deliller ışından açıkça yanlış olan bir şeye inanmamaya karar vermek, bağdaşımçılara göre inançlar üzerindeki mükemmel kontrolü gösterir. Alston'un, ABD'nin hala bir İngiliz kolonisi olduğuna inanmama ve yağmurun yağdığını algılamakta yağmur yağdığına inanma örneklerini düşünelim. ABD'nin hâlâ bir İngiliz kolonisi olduğu önermesini yanlış kabul ettiğim durumda, inançsal tutumum hafıza ve şahitlik deliline dayanır ki bu da çok mükemmel bir nedensel geçmiştir. Yağmuru görüp de yağmur yağdığına inanmamda ise inançsal tutumuma, mükemmel bir geçerliliğe sahip olan algı neden olmuştur. Bağdaşımçılar bahsedilen her iki durumda da inançlarımızın iradî olduğunu söylemelidirler. Genel olarak; algı, içgörü, hafıza, şahitlik ve akıl yürütmeye dayalı inançsal tutumlar, mükemmel nedensel bir geçmiş niteliği taşıyabilecek yeterlidir. Bu durumda, bağdaşımçılar, bu kaynaklara dayanan inançları iradî olarak sınıflandırmalıdır.¹⁹

Geldiğimiz noktada, iyi nedenin kontrolü sağladığı ve kötü nedenin kontrolü engellediği fikrini esas alan bağdaşımçı bir iradi kontrol oluşumuna dayanan, güçlü, birinci elden bir inançsal iradîlik sonucuna ulaşmış olduk. Delillerimiz sayesinde bize hamledilen, inançsal tutumlarımızın hemen hepsi, mükemmel bir nedensel geçmişe sahiptir. Sonuç olarak, bağdaşımçılık açısından, inançsal tutumlarımızın hemen hepsi iradî kontrolümüz altındadır. Bu nedenle de bağdaşımçıların inançsal iradîliği desteklemeleri gerekir.²⁰

Bu iddia karşısında, iradesizlik taraftarları, bir öznenin iyi bir nedensel geçmişe dayanarak Φ yapmış olmasının, söz konusu Φ eyleminin onun kendi kontrolü altında olması için yeterli sayılmasını kabul etmezler. Onlar, iradî kontrolün iyi bir nedensel geçmişe sahip olma ile birlikte ikinci şart olarak *niyetliliğe* de sahip olması gerektiğini iddia edebilirler. İnançsızın bizim irademizin kontrolü altında olması için,

¹⁹ Brian Weatherston takip eden pasajda bu bağdaşımçı bakış açısını kibarca ifade etmiştir: "İradî eylem, belli tür zorlamalardan özgür olmayı gerektirir, ancak dünya, bir şeye değil de ötekine inanmamız için bize bir gerekçe sunduğunda bizi zorlamaz. Eğer inançlarımız üzerinde iradi kontrolümüz varsa, yağmuru görünce yağmur yağdığına inanmaya zorlanmamız gerekirdi (Weatherston, "Deontology and Descartes's Demon", 546). Ama Weatherston aynı zamanda, çıkarımsal inançların iradî, algısal inançların ise iradî olmadığını savunmuştur (Bkz. Weatherston, "Deontology and Descartes's Demon", 542). Bunun karmaşık olduğunu düşünüyorum. Pasajı alıntıladığım noktada yağmura dair algısal tecrübemin beni zorladığı ama yağmurun yağdığına inanmak zorunda bırakmadığı gözükmelektir. Bu nedenle, Weatherston algısal inancın iradîliğini reddederken, yağmurun yağdığına inanmanın iradi olduğunu düşündüğü görülmektedir. Onun bu sorunu çözmek için ne söyleyeceği merak konusudur.

²⁰ Bu iddianın önceki bir savunması için bkz. Steup, *Doxastic Freedom*.

niyetset eyleme (*intentional action*) benzer (kıyaslanabilir) olması gerekir. Ancak, Alston'un belirttiği gibi, "bizim belli bir önermesel tutumu edinmek için niyet etme gücümüz yoktur" inanç niyetset eyleme benzemez.²¹ Şimdi de niyeti konu alan farklı yaklaşımlara değineceğiz.

6. Niyetliliğın Birinci Argümanı

Yemeği hazmetmeyi yürüyüş yapmakla kıyaslayalım. Bu iki eylem şu açıdan birbirinden farklıdır: yürüyüş yapmak bir kimsenin niyetli olarak yaptığı bir şey iken; yemeği hazmetmek böyle değildir. Kontrol açısından da bu ikisi arasında fark vardır: birincisi üzerinde bir kimsenin kontrolü varken; ikincisi üzerinde yoktur. Genel olarak ifade edecek olursak, iradecilik karşıtları; insanların, yapma niyeti taşıyarak, yürüyüş yapma ve kişinin kontrolü altında olan benzeri bütün eylemleri yaptıklarını iddia edebilirler. Argümanlar şöyle formüle edilebilir:

(1) Eğer özne daha önce sahip olduğu Φ yapma niyetini gerçekleştirerek Φ yapmışsa, bu durumda Φ eylemi öznenin iradî kontrolü altındadır.

(2) p'ye inanma, hiçbir zaman p'ye inanma konusunda daha önce sahip olunan niyetinin gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkmaz.

Dolayısıyla:

(3) İnançlar hiçbir zaman öznenin kontrolü altında olmazlar.

Bu argümanın iki öncülü de problemlidir. İkinci öncül, aşağıda detaylı olarak ele alacağım üzere, yanlıştır, çünkü bazen, p'ye inandığımızda, p'ye inanma yönünde daha önce sahip olduğumuz bir niyeti gerçekleştiririz. İlk öncül mantıklı değildir, çünkü öncesinde bir niyet olmayan pek çok iradî eylem örneği vardır. Yaptığımız şeylerin pek çoğunu daha önce [ilgili] bir niyet oluşturmaksızın *otomatik olarak* yaparız.

Mesela:

(i) İşe arabayla giderken ikinci vitesten üçüncü vitese geçmek.

(ii) Kapıyı açarken kapı koluna bastırmak.

(iii) Diş macununu diş fırçasına sürmeden önce diş macununun kapağını açmak.

Bu eylemleri yaparken, biz daha önce oluşturmuş olduğumuz niyetleri uygulamayız. Bununla birlikte, bu eylemler kontrolümüz altındadır. Bunlar, yemeği hazmetmek, felçli Peter'in kolunu hareket ettirmesi veya Tom'un göz kapaklarını kırpması gibi iradî olmayan eylem değildir.

²¹ Alston, *Epistemic Justification*, 136 vd.

7. Niyetliliğin İkinci Argümanı

İlk öncülü reddetmeme mukabil, iradecilik karşıtları, otomatik eylemlere uyan ancak inançlara uymayan bir tür niyetlilik bulmaya çalışabilirler. İradecilik karşıtları bu amaçla Searle'ün *Intention* adlı kitabında yaptığı ayrımı kullanmak isteyebilirler.²² Searle *öncül niyet*, ile *eylemdeki niyeti* birbirinden ayırır. Searle: "Bütün niyetssel eylemlerin, eylemde niyeti vardır, fakat bütün niyetssel eylemler önceden niyete sahip değildir" [der].²³ İradecilik karşıtları, eylemde niyete sahip olması sayesinde otomatik eylemler niyetli iken, inançlarda eylemde niyet olayı söz konusu olmadığı için, otomatik eylemlerin aksine iradî değildirler, şeklinde bir iddiada bulunabilir. İnançların eylemde niyete konu olup olamayacağı konusunu sadece tanımlama ile kapatmayı istemediğimiz için, Searle'in zihnindeki ayrımı daha tarafsız iki terimle ifade etmek istiyorum: açık ve gizli niyetlilik. *Açık niyetliliğe* konu olan eylemleri yerine getirmekle özne daha önce sahip olduğu bir niyeti gerçekleştirir. Öncesinde niyet olmadan niyetli olma statüsünü kazanan eylemler ise *gizli niyetlidir*. Bazı örnekler şöyledir:

Açık Niyetlilik	Gizli Niyetlilik
İşten ayrılma	Birinci vitesten ikinci vitese geçme
Yeni bir araba satın alma	Kapı kolunu çevirme
Banka soyma	Diş macununu diş fırçasına sürmeden önce diş macununun kapağını açma

Benim otomatik eylemlere başvurmama karşılık, iradesizlik taraftarları, niyetlilik argümanının kullanımını açık ve gizli niyetliliği içine alacak şekilde yeniden düzenleyerek, inancın ne gizli ne de açık niyetli olamayacağını iddia edebilirler. Uyarlanmış argüman şöyledir:

(1) Eğer öznenin Φ eylemini yapması, gizli veya açık niyetlilik örneğini teşkil ediyorsa, Φ eylemi öznenin iradî kontrolü altındadır.

(2) p'ye inanmam hiçbir zaman ne açık ne de gizli niyetlilik örneği değildir.

Dolayısıyla:

(3) İnançlar hiçbir zaman öznenin kontrolü altında olmazlar.

Bu argümana karşı yanıtım, ikinci öncülün problemlili olduğu şeklindedir. Otomatik eylemlerin aksine inançların gizli niyetli olmadığı kesin değildir. Gizli

²² John Searle, *Intentionality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).

²³ Searle, *Intentionality*, 85.

niyetin ne olduğunu soralım o zaman. Diş macunun kapağını açmak, vitesi ikiden üçe çıkarmak, kapının kolunu çevirmek, nasıl olur da göz kırpmaktan, felçli kolun hareketinden veya bir kimsenin birasını dökmekten farklı olabilir? Birinci örneklerin ikincilerden farkı konusunda Searl'ın cevabı eylem tecrübesidir. O iki tür kol kaldırmayı birbirinden ayırır: birisinde sen kolunu kaldırırsın, ikincisinde psikolog, öznenin vücudundaki ilgili kasları harekette geçirerek öznenin kolunu kaldırmasını sağlar.²⁴ Bu iki tür olayı, içsel ve dışsal nedensel olarak birbirinden ayıralım. Searle'e göre, kol kaldırmaya içsel olarak (öznenin kendisi tarafından) neden olunmuşsa, o [hareket] eylemde niyetliliğe sahiptir. Kol kaldırmaya dışsal etkenler neden olmuşsa böyle bir durum yoktur.

Şimdi genel inançlara yoğunlaşalım: psikoloğun öznenin kolunu kaldırtması örneğinde olduğu gibi, bu inançların nedeni dışsal mıdır, yoksa bu inançlar, otomatik eylemlerimizde bulacağımız içsel niyetliliğe mi sahiptir? Searle, gizli niyetliliği eylem tecrübesinin neticesi olarak kabul eder. Sorunu tartışmak için, konuyu terminoloji seçimine kurban etmeyecek daha tarafsız kavramlara ihtiyaç vardır. Bu nedenle, *eylem tecrübesini*, *kontrol tecrübesi* ile değiştirelim. Sonraki ölçüt, ilgili eylemleri birbirinden ayırmada önceki kadar işe yarar. Öyleyse inanç konu olunca, kontrol tecrübesi üzerine düşünelim. Ellerim olduğuna inandığım zaman, kontrol tecrübesi mi yaşamaktayım?

Bu sorunun cevabı 'kontrol' ile ne kastettiğimize bağlıdır. Burada da özgürlükçü ve bağdaşımçı anlayışları birbirinden ayırmalıyız. Özgürlükçü kontrol dikkate alındığı zaman soru şöyle olur: ellerim olduğu inancından – delillerimde bir değişiklik olmadan tam bu durumda- vazgeçebildiğimi tecrübe eder miyim? Şunu söylemeliyim ki, tecrübe edemem. Bağdaşımçı kontrole yöneldiğimiz zaman farklı bir tablo karşımıza çıkar. Sorumuz şöyle olur: delillerim değiştiği zaman, inancımın vazgeçebilme tecrübesi yaşar mıyım? Bu soruya yanıt olarak, "evet yaşarım" cevabı verebiliriz. Çünkü inandığım şeyin doğruluğunu sağlayan delile karşılık verme durumunda olduğumu tecrübe ederim. Mevcut tecrübemde, ellerim olduğuna dair inancımın kaynağı dokunsal ve görsel tecrübe ile bana sunulmuştur, bu tecrübe, el benzeri bir şeye sahip olma delilinin olmadığı durumlarda da bulunmaya devam edecek zorunlu bir tecrübe değildir. Dolayısıyla, (mesela bir kazada) ellerimi kaybetseydim, ellerim olduğuna inanmazdım. John Martin Fischer ve Mark Ravizza gibi bazı bağdaşımçılara göre, kontrole engele olan kötü nedenler ve kontrole zemin teşkil eden iyi neden arasındaki ayırt edici fark, gerekçeye karşılık olmaktır.²⁵ Bu modele göre, kişinin epistemik nedenleri yani delillerine karşılık olarak inançları üzerinde kontrol tecrübesinden bahsedebiliriz. O halde, Searl'ın eylemde niyetlilik teorisine uygun olacak niyetlilik türüne örnek teşkil edebilecek şekilde inançları gizli niyetli olarak tasnif etmemize izin verecek bir bağdaşımçı yaklaşımdan söz edilebilir.

²⁴ Bunlar "Penfield" olayı olarak adlandırılan olaylardır. Bkz. John Searle, *Intentionality*, 88.

²⁵ Bkz. J. M. Fischer – M. Ravizza, *Responsibility and Control* (Cambridge: Cambridge University Press 1998).

8. Niyetliliğin Üçüncü Argümanı

Önceki bölümde belirtilen argümana karşın, iradesizlik taraftarları, inancın benim önerdiğim şekilde gizli niyetli olduğunu kabul ederler ancak, irademiz kontrolü altında olan şeyin en azında açık niyetlilik türünden bir şey olabilmesi gerektiğini de öne sürebilirler. Yani [kontrole konu olabilen şey] önceki bir niyetin gerçekleştirilmesi niteliğinde olan bir şey türünden meydana gelmelidir. Mesela, kapağı dış macunundan çıkarmak, kapı kolun çevirmek, ikinci vitesten üçüncü vitese geçmek, daha önce sahip olunan niyetin gerçekleştirilmesi türünden şeyler olarak yapılmış olabilir. Ancak, iradecilik karşıtları, daha önce sahip olunan p'ye inanma niyetinin gerçekleştirilerek p'ye inanamayacağımızı iddia edebilirler. Argüman şöyle gelişir:

(1) Eğer öznenin Φ yapması, onun Φ yapma niyetinin gerçekleştirilmesi ise, Φ eylemi öznenin kontrolü altındadır.

(2) p'ye inanmak, öznenin p'ye inanma niyetinin gerçekleştirilmesi şeklinde bir eylem değildir.

Dolayısıyla:

(3) İnanç hiçbir zaman öznenin kontrolü altında olmaz.

Şimdi, iradecilerin (2.) öncülü kabul etmemeleri gerektiğini iddia edeceğim. p'ye inanmak, daha önce p'ye inanma yönündeki bir niyetin gerçekleştirilmesi şeklinde bir inanç olabilir. Şu örneğe bir göz atalım:

Araba hırsızlığı

Farz edin ki, bir seyahatten dönüyorum ve doğruca arabamı bıraktığım havaalanı garajına gittim. Şaşkınlık içindeyim, çünkü arabam bıraktığım yerde değil. Çalındı mı diye düşündüm. Arabamı park ettiğim yeri unutmuş olma ihtimali var tabii ki. Aracı park ettiğim yeri gösteren fişe tekrar baktım. Fişteki bilgiye göre şu an tam da aracımı park ettiğim yerdeyim. Elimdeki delile göre- park fişi ve aracımın yok oluşuna- arabamın çalındığı sonucuna ulaşıyorum.

Arabamın çalınmasını kısaca "Hırsızlık" olarak kısaltalım. Hırsızlığa inanmaya karar vermemin öne çıkan nitelikleri şunlardır:

(i) Hırsızlığın doğru olup olmadığını merak ederek, hırsızlık hakkındaki yargımı askıya alırım.

(ii) Hırsızlığın leh ve aleyhindeki gerekçeleri değerlendiririm.

(iii) Hırsızlığın doğru olduğu yönünde iyi nedenlerim olduğu sonucuna ulaşarak, hırsızlığa inanmaya karar veririm.

(iv) Hırsızlık hakkındaki yargıyı askıya alma tutumumun yerini hırsızlığa inanma alır.

(v) Hırsızlığa inanıyorum çünkü hırsızlığa inanmaya karar verdim ve kararım ile inancım arasındaki nedensel bağ anormal değildir.²⁶

Bu örneği, yürümeye karar verme örneğindeki öne çıkan özellikler ile kıyaslayalım:

(i) Yürüyüş yapıp yapmamam gerektiğini düşünürüm.

(ii) Yürüyüş yapıp yapmamam lehinde ve aleyhindeki nedenlerimi gözden geçiririm.

(iii) Yürümek için iyi nedenlerim olduğu sonucuna ulaşırsam, yürümeye karar veririm.

(iv) Yürüyüş yaparım.

(v) Yürüyüş yapıyorum, çünkü yürümeye karar verdim ve yürümem ile kararım arasındaki nedensel bağ anormal değildir.

İki durum arasında, şu sonucu destekler mahiyette göze çarpan bir benzerlik vardır. Yürüyüş yapmakla, yürüme niyetimi gerçekleştirmiş olurum ve hırsızlığa inanmakla da arabamın çalındığına inanma niyetimi gerçekleştirmiş olurum. İradecilik karşıtlar, konuyla ilgi başka bir farklılığa işaret etmedikleri sürece, inançlar, inançsal karar oluşturma neticesinde oluşturulabilir ve bu nedenle de niyetli olarak elde edilebilirler. Buna *İnançsal Karar Tezi* diyelim. Şimdi, bu teze karşı çıkan bazı eleştirileri ele alacağız.

9. İnançsal Karar Tezine İlk İtiraz: Fenomenolojik Argüman

İradecilik karşıtları, inançsal karar tezine karşı şu iddiayı öne sürebilirler:

²⁶ Yanıltmayan sebeplilik şartı zorunludur, çünkü bir öznenin ϕ yapmasına yine aynı öznenin ϕ yapma niyeti neden olmuşsa, şaşırtıcı bir şekilde, o öznenin ϕ eylemini niyet etmeksizin yapması mümkündür. Farz edin ki Al kendi amcasını öldürmeye niyet etmiş olsun. Amcasını silahla vurmak üzere arabayla onun evine doğru giderken, Al sinirlenip, aracının kontrolünü kaybetmiş ve yoldaki bir yayayı ezmiş ve ölümüne neden olmuştur. Ölen kişi Al'in amcasıdır. Bu durumda Al niyet etmeyerek amcasını öldürmüştür, fakat onun amcasını öldürmesine, onun amcasını öldürme niyeti neden olmuştur. Bkz. Searle (*Intentionality*, 82) ve Chisholm ("*Freedom and Action*", 37). Yanıltıcı nedensellik tehdidi inançsal alanda da ortaya çıkmaktadır. S'nin p inancının, S'nin niyetli olarak p'ye inanmaksızın, S'nin p'ye inanma niyetinden kaynaklanması mümkündür. Farz edelim ki Harry Frankfurt tarzı bir aykırı aracı, önceki bir niyeti gerçekleştirmek suretiyle beni bir inancı elde etmekten engellemek isteyebilir (bkz. Frankfurt, "*Alternate Possibilities and Moral Responsibility*"). Benim zihinsel sürecimi gözlemleyerek, birbiriyle çatışan delillerin gözden geçirilmesiyle benim p'ye inanmaya karar vermek üzere olduğum anı bekleyebilir. Bu noktada, söz konusu aracı, benim p'ye inanma niyetime ilişkin her türlü nedensel etkeni engeller ama aynı zamanda ışın tabancasını kullanarak beni p'ye inandırmaya çalışır.

Eğer, araba hırsızlığı olayında gerçekten hırsızlığa inanmaya karar verme durumunda isem, karar verme fenomenolojisine dair ayrı bir zihinsel durum olmalıdır. Ancak bahsettiğim durumda böyle bir durum söz konusu değildi. Bir kimsenin elindeki delilleri gözden geçirme ve ona göre inançlarını düzenleme fenomenolojisi, ne yapacağına karar verme fenomenolojisinden farklıdır. İkinci durumda, karar almayı kendi ayrı fenomenolojisine sahip bilinçli bir durum olarak tecrübe ediyoruz. İnançta ise, önermeye dair leh ve aleyhteki nedenleri bulma süreci yaşıyoruz. Bu süreç, inanç veya bilinçli bir durumun rol aldığı herhangi bir karar almaksızın yargıyı askıya alma ile sonuçlanmaktadır.

İradecilik karşıtı itirazcı bu konuda haklı ise, yürüyüş yaptığım ve [bir şeye] inandığım durumlarda birbirinden farklı tecrübelerimiz olması söz konusudur. Pratik durumda- yürüyüşle neticelenen karar vermede- karar verme fenomenolojisini içeren zihinsel bir duruma sahip oluruz. Aksine, inançsal durumda – hırsızlığa inanma ile neticelenen karar vermede- böyle bir zihni duruma sahip olmayız. Şimdi bu iddiaya karşı üç yanıt öne süreceğim.

10. Fenomenoloji Argümanına İlk Yanıt

Yürüyüş yapmaya karar verme örneğine tekrar dönelim ve *düşünme* (Yürüyüş yapmalıyım) ile yapmaya karar verdiğim *eylemi* (yürümek) birbirinden ayırılım. Eylemin gerçekleştirilmesi için düşünmenin yeterli olmadığına dikkat edelim. Düşüncemi yürüyüş yapmam gerektiği yönünde sonuçlandırıp ardından yürüyüş yapmamam mümkündür. Yürüyüş yapmam gerektiği düşüncesinden sonra gerçekte yürüyüş yaparsam, [yani], bir şey yapmam gerektiği düşünceme, yani istencime ilaveten, - yürüme kararı- bu durum peşinden gelen yürüme eyleminin nedensel sorumlusudur. Aynı şekilde, gerçekte hırsızlık olayına inanmadan, hırsızlık olayına inanmam gerektiğini düşünmem mümkündür. İnanmak gerektiğini düşündükten ve tasarladıktan sonra, tasarlamamın neticesinin, yani bir tür istencin- inançsal kararın- gerçekleşmesi gerektiğine ilaveten, gerçekten de hırsızlığa inanıyorum ve bu niçin hırsızlığa inandığımı açıklamaktadır.

İnanç durumunda, eyleme karar verme fenomenolojisinin doğru olduğunu farz edelim. Bu [durum] benim sunduğum argümana karşı olmaz. Belli bir önermeye inanmaya karar verme fenomenolojisi, eylemde bulunmaya karar verme fenomenolojisinden farklı olsa bile, biz hala hırsızlığa inanmam gerektiğini düşündüğüm durum ile hırsızlığa inanmamam gerektiğini düşündüğüm durum arasındaki fark ile hırsızlığa inanmam gerektiğini düşünmem ile hırsızlığa gerçekten inanmam durumunu açıklamak için inançsal iradeye ihtiyacımız vardır. Böylece, araç hırsızlığı olayında gerçekten inançsal bir karar meydana geldiği sonucunu göz ardı etmeye çalışan fenomenolojik argüman başarısız olmuştur. Karar verme fenomenolojisinin Araç Hırsızlığı olayında tamamen ortadan yok olduğu gerekçesiyle Fenomenoloji Argümanı bu sonuca karşı çıkar. Ama bu gerçekten doğru mudur?

11. Fenomenoloji Argümanına İkinci Yanıt

Karar verme fenomenolojisinin ne olduğu konusu net değildir. Bana göre, fenomenolojiye başvurmak iki şekilde İnançsal Karar Alma Tezi'ne karşı bir argümana dönüşebilir. Birincisi, iradecilik karşıtları, Φ yapmaya her gerçek karar verişimizde, yani tam karar verdiğimiz noktada, iradî bir 'çıt sesi' hissettiğimizi ve kararımızı gerçekleştirmemizi engelleyecek herhangi bir engelle karşılaşmadığımız sürece, Φ yapma kararımızı gerçekleştirme sürecine devam edeceğimizi iddia edebilirler. Karar verme fenomenolojisinin burada bahsedilen iradî çıt sesi tecrübesi esnasında oluştuğunu iddia eden iradecilik karşıtları şöyle bir iddiada bulunabilirler:

İradî Çıt Sesi argümanı

Her bir gerçek karar verme olayı iradî bir çıt sesi hissetme tecrübesi içerir.

Tasarlama (kişinin delillerini tartması) ile inanç elde etme, hiçbir zaman iradî çıt sesi hissetme tecrübesini içermez.

Bu nedenle:

Tasarlama ile inanç elde etme hiçbir zaman gerçek bir karar verme olayı olmaz.

Bu argümanın pek makul olduğunu düşünmüyorum, çünkü ikinci argüman bana yanlış gibi geliyor. Araç hırsızlığı olayında neden bir iradî çıt sesi tecrübesi yaşamadığımı düşünmem gerektiği bana açık görünmüyor. Hırsızlığın leh ve aleyhindeki delilleri gözden geçirdim ve nihayetinde, delillerin hırsızlığı desteklediği kanaatine ulaştım. Bu olayın, tam da hırsızlığa inanmaya karar verdiğim an olmasına gerek yoktur. Hırsızlığa inanmanın iticiliğinden dolayı, yargıyı biraz daha fazla askıda tutmaya devam edebilirim. Ancak biraz sonra, hareket etme ve otoritelere haber verme ihtiyacının farkına vararak, epistemik iç görümü dikkate alarak bu doğrultuda hareket etmeye hazır hale gelirim. Şu anda iradî bir çıt sesi tecrübe ederek, tabiri caizse, inanç haneme bir onay işareti koyarım. Hikâyeyi bu şekilde anlatmanın herhangi bir mantıksız tarafı olduğunu sanmıyorum.

12. Fenomenoloji Argümanına Üçüncü Yanıt

Alternatif olarak, iradecilik karşıtları, Φ yapmaya karar verme fenomenolojisinin; birisinde Φ yaptığım ve diğerinde Φ yapmadığım iki açık geleceğin bulunmasını içerdiğini iddia edebilir. Bu anlaşılabilir. Bir yerde kilitlenmiş olduğumu fark ettiğimde, bütün ciddiyetimle oradan ayrılmayı düşünmem anlamsız ve muhtemelen psikolojik olarak da imkânsızdır. İradecilik karşıtları, pratik belirlenimden önce her zaman iki açık gelecek tecrübe ettiğimizi, delillerimiz

üzerinde düşünmeye başladığımızda böyle bir tecrübemiz olmadığını iddia edebilirler.

Bu argümanı daha fazla tartışmaya devam etmeden önce, sırada önemli bir nitelik vardır. Doğal olarak, (i) *doğru* olmak ile (ii) önümde iki açık gelecek varmış *gibi görünüyor* arasını birbirinden ayırmak istiyoruz. Bağdaşıcımlar, öznenin önünde iki açık gelecek olmadığında ısrar ederken, önümüzde pek çok açık gelecek varmış gibi görünüyor olmasını inkâr etmemelidirler. Restoranda bir menüye bakma tecrübemiz veya markette alışveriş arabasını doldurmamızı ele alalım. Bağdaşıcılığa göre, pek çok açık gelecek varmış gibi görünmesi yanıltıcıdır. Akşam yemeğinde ne yeneceği veya markette birisinin arabasını doldurmak gibi önemsiz konularda bile, determinist görüşe sahip bağdaşıcımlar –bize gizli olsa bile- sadece bir tek geleceği belirleyecek nedensel faktörlerin iş başında olduğunu kabul etmektedirler. Ancak, iradesizliği savunan bağdaşıcımlar, yine de birden fazla açık gelecek görünmesinin aldatıcı olduğu, gerçek karar vermenin bu tür görünümüleri zorunlu olarak ihtiva ettiğinde ısrar ederler ve şöyle iddia ederler:

Alternatif Açık Gelecekler Görünümü Argümanı

Öznenin tasarlayarak ulaştığı her Φ yapma yönündeki gerçek kararı için, tasarlanmanın başlangıcında iki açık geleceğin var olduğu görünür: bunlardan birinde Φ eylemi yapılmakta, diğerinde ise özne Φ eylemini yapmaktan sakınmaktadır.

Araç hırsızlığı olayında, hırsızlığa inanıp inanmama konusundaki tasarlanmanın başlangıcında, iki açık geleceğin var olmadığı görünmektedir.

Bu nedenle:

Araç hırsızlığı olayında, hırsızlığa inanmaya başlamam, gerçek bir hırsızlığa inanma kararını içermemektedir.

Bu argüman başarısızdır, çünkü ikinci öncül hiç rasyonel değildir. Üzerinde durduğumuz hususa (alternatif açık geleceklerin görünmesi) göre, epistemik tasarlanma psikolojisinin, pratik tasarlanma psikolojisinden farklı olduğunu düşünmek için hiçbir neden yoktur. Eğer en azından bana birisinde yürüyüş yaptığım, diğerinde ise yapmadığım açık gelecek görünmüyorsa, yürüyüş yapıp yapmamayı tasarlamamam (aslında tasarlayamamam) gerekir. Aynı şekilde, eğer birisinde hırsızlığa inandığım, diğerinde ise inanmadığım iki açık gelecek bana görünmüyorsa, o zaman hırsızlığa inanıp inanmamayı tasarlamama (ve tasarlayamama) gerek yoktur. Fakat bahsettiğim durumda, hırsızlık hakkında bir tasarlamada bulunuyorum. Önümde, birinde hırsızlığa inandığım diğerinde inanmadığım iki açık gelecek olduğu için bunu kısmen yapıyorum. Bu nedenle, karar verme fenomenolojisi açık geleceklerin görünmesini içerir, pratik veya inançsal bir karar verme arasında bir fark yoktur.

13. İnançsal Karar Tezine Karşı İkinci İtiraz: İnancın Bir Durum Olması Argümanı

İnançsal karar tezine karşı ikinci itiraza göre, bir kimse belli bir şeyi yapmaya karar verebilir, ama bir kimse belli bir durumda bulunmaya karar veremez. Ancak inanç bir durumdur, yani bir önermenin doğru olduğunu kabul etme durumudur. P'ye inanmakla bir kimse p'ye inanma kararını gerçekleştirmiş olmaz.²⁷

Bu itirazın İnançsal Karar Tezini geçersiz kılmada başarılı olacağına inanmıyorum. Çünkü bana göre, içinde olmaya karar verebileceğimiz zihinsel durumlar vardır. Farz edelim ki şu iki soruya cevap bulmak durumundayım: (A) Bu akşam yemek için nereye gideyim ve (B) yemeğe giderken mi yoksa yarın mı akaryakıt alayım. Farz edelim ki, önce (A) sonra (B) hakkında düşünmeye karar verdim. Şu an şehirdeki favori restoranlar hakkında düşünüyorum, her birinin eksi ve artılarını tartıyorum. Bunu söylemekte bir sorun görmüyorum. Bu akşam yemeğe nereye gideceğim konusunda düşünürken (B) yerine (A) konusu hakkında düşünme kararımı gerçekleştiriyorum. Bununla birlikte, bu akşam yemek için nereye gideceğim konusunda düşünmem zihinsel bir durumdur. İçinde bulunmaya karar verdiğim için içinde bulunduğum zihinsel durumdayım. İradecilik karşıtları – bir şey hakkında düşünme gibi- zihinsel aktiviteler ve bir şeye inanma gibi ve zihinsel durumlar olduğuna itiraz ederler. Dolayısıyla açıkladığım durum, zihinsel durumların bizim içinde olmaya karar verebildiğimiz durumlar olduğu iddiasına karşı bir örnek değildir. Ancak, bu itirazın belli bir zihinsel durumda olmaya karar verme konusundaki her örnek için geçerli olabileceği konusu net değildir. Bu nedenle ilave birkaç örnek daha inceleyelim.

Bana göre bir kimse bir şeyi hatırlama durumunda olmaya karar verebilir. Farz et ki sabah saat 10:03'te, öğle yemeği için ofisten ayrılmadan önce, apartman toplantısı ayarlamayı hatırlamamı kendime söyledim. Başka bir işi tamamlarken, saat 10:14'te gerekli e-postayı gönderene kadar bu niyet zihnimde aktif olarak kalmıştır. Saat 10:03 ile 10:14 arasında apartman toplantısı ayarlamayı hatırlama durumundaydım. Bu zihnî durumdaydım, çünkü bu zihnî durumda olmaya karar verdim. Bana göre bir kimse belli bir olayı hatırlama durumunda olmaya karar verebilir. Farz edelim ki, dün gece bir arkadaşımın hoş bir yemek yedim. Şu an restoranda masada oturduğumuzu, iyi bir yemek yediğimizi, mükemmel içecekler içtiğimizi ve hoş bir sohbet yaptığımızı hatırlıyorum. Belli bir zihnî durumdayım- dün geceki yemeği hatırlama- çünkü bu durumda olmaya ben karar verdim.

Benim zihnî bir durum olarak algıladığım şeyin gerçekte zihnî bir aktivite olduğu iddia edilebilir. Bununla birlikte, nihayetinde neyin zihinsel bir aktivite ve neyin zihinsel bir durum olarak sayılacağı net değildir. Bu nedenle [muhtemel] eleştiri fark gözetmeden bir ayrıma tabi tutma riski taşımaktadır. Son bir örneğe göz atalım: bir Hint yogisi bütün aktif düşüncelerden arınmış bir meditasyon

²⁷ Bu itiraz Michael McKinsey tarafından bana iletilmiştir.

durumunda olmaya karar verebilir. Olayı incelediğimizde, Yoginin gerçekten yaşadığını; bütün aktif düşüncelerin kaybolduğu zihnî bir durum değil, kendisini bütün düşüncelerden temizlediği zihnî bir aktivite olduğunu görürüz. Daha fazla ciddi bir eleştiri ile karşılaşacağımı düşünmüyorum.

14. Özet

Bağdaşımcılığa göre, iyi nedenler kontrolü sağlar, kötü nedenler kontrole engel olur. İnançlarımızın çoğu; algı, içgörü, hafıza ve çıkarım gibi iyi nedenlerden oluşur. Bağdaşımcılık bakış açısına göre inançlar kontrol altında kabul edilmelidir. Bu argümana karşı öne sürülen itiraza göre ise, kontrolümüz altında olduğunu rasyonel olarak söyleyebileceğimiz şey niyet ürünü olmalıdır. Ancak, inanç niyet ederek oluşan bir eylem değildir ve dolayısıyla da iyi nedenlerden doğmasına rağmen inanç kontrolümüz altında değildir. Bu eleştiriye cevabım, inancın, otomatik eylemlerde olduğu şekilde gizli bir niyet taşıdığı, bir tasarlamanın neticesi olup inanmaya karar verdiğimiz için bir önermeye inandığımız durumlarda, inancın ayrıca açıkça da niyetli olabileceği şeklindedir. Bu yanıtların ikincisine- İnançsal Karar Tezi- karşı iki eleştiri yöneltilebilir, bunlar: Fenomenoloji argümanı ve İnançın bir Durum olması Argümanıdır. Fenomenoloji argümanına karşı cevabım iki yönlüdür. Birincisi, pratik ve epistemik belirlenimin fenomenolojisi farklı olsa bile, inançsal kararlar verebileceğimizi gösteren neden hala vardır. İkincisi, epistemik belirlenimin epistemolojisinin pratik belirlenimden gerçekten farklı olduğu konusu şüphelidir. Son olarak, inancın bir durum olduğu argümanına cevap olarak, bazı durumların karar verdiğimiz için içinde olabileceğimiz durumlar olduğunu iddia ediyorum. Dolayısıyla, İnançın bir durum olduğu argümanı, İnançsal Karar Tezini saf dışı edememiştir.

Kaynakça

- Alston, William. *Epistemic Justification: Essays in the Theory of Knowledge*. Ithaca: Cornell University Press, 1989.
- Chisholm, Roderick. "Freedom and Action". *Freedom and Determinism*. Ed. K. Lehrer. New York: Random House, 1966.
- Fischer, J. Martin – Ravizza, M. *Responsibility and Control*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Frankfurt, Harry. "Alternate Possibilities and Moral Responsibility". *The Journal of Philosophy* 66 (1969), 829–839.
- Kane, Robert. *A Contemporary Introduction to Free Will*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- McKenna, Michael. "Compatibilism". *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (2009). <http://plato.stanford.edu/entries/compatibilism>.
- Agents, Causes, and Events: Essays on Indeterminism and Free Will*. Ed. Timothy O'Connor. New York: Oxford University Press. 1995.

O'Connor, Timothy. "Free Will". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2010 edition). Ed. Edward N. Zalta. <http://plato.stanford.edu/archives/win2010/entries/freewill/>.

Searle, John. *Intentionality*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

Steup, Matthias. "Doxastic Freedom". *Synthese*, 161 (2008), 375–392.

Taylor, Richard. *Metaphysics*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1992.

Van Inwagen, Peter. "When is the Will Free?". *Agents, Causes, and Events: Essays on Indeterminism and Free Will*. Ed. T. O'Connor. 219–238. New York: Oxford University Press, 1995.

Van Inwagen, Peter. *Introduction to Metaphysics*. Boulder: Westview Press, 2008.

Weatherson, Brian. "Deontology and Descartes's Demon". *Journal of Philosophy*, 105 (2008), 540–569.